

Gaja Kos
Ljubljana

MED PLATNICAMI SE ZNAJDE VSAK PO SVOJE Osnovnošolci in srednješolci kot potencialni bralci mladinskih »problemskih« romanov

K izvedbi pričujoče raziskave me je spodbudilo vse večje število »problemskih« romanov, ki v zadnjih letih izhajajo v našem literarnem prostoru; številčno sicer prevladujejo prevedena dela, kar je v skladu z dejstvom, da nasploh med izdanimi mladinskimi knjigami pri nas prevladujejo prevodi (v zadnjih nekaj letih je razmerje med izvirnimi deli in prevodi približno 40:60), kaže pa na to, da so domači založniki očitno tovrstni literaturi naklonjeni, bržkone tudi zato, ker so prepričani, da bo našla širok krog bralcev. Zanimalo me je torej, v kakšni meri mladostniki dejansko posegajo po »problemskih« romanih in kako doživljajo tovrstne knjige.

Anketa je bila izvedena med 233 mladostniki v starostnem razponu, kakršnega knjižničarji predvidevajo za potencialne bralce mladinskih romanov.

The idea for the present research study was based on the increasing number of »problem« novels, published in Slovenia over the recent years. Although – in accordance with tradition – translations still prevail among the published children's books (the ratio of original literature to translations having been 40:60 in the recent years), domestic publishers seem to be favourably disposed to this kind of literature, probably also because they expect it to appeal to a wider circle of readers. My chief interest was the popularity of »problem« novels amongst teenagers, along with their opinion on this genre. The questionnaire thus encompassed 233 youngsters of the age range considered to be potential readers of children's novels by librarians.

1 Uvod ali Mladinski »problemski« romani kot refleksija družbene realnosti?

Sodeč po številnih razpravah in študijah, ki se ukvarjajo z raziskavami mladine, nenazadnje tudi po izjemno obsežnem zborniku *Flying over or falling through the cracks? Young people in the risk society*, ki je bil izdan dve leti po istoimenski konferenci, ki se je konec leta 2000 odvijala v Ljubljani, je mladina kot posebna družbena skupina zanimiv pojav za sociološke raziskave, nemara tudi zato, ker se z njo očitno pogosto povezujejo pojmi, kakršni so »otroci in mladi v tveganju« (Bašič, 2002:160), »družba tveganj« (termin, ki ga uporablja večina avtorjev,

prisotnih v omenjenem zborniku), »kriza mladih v sodobni družbi« (Radeka, 2002:258), »negotova prihodnost« (Štrajn, 2002:247) itd. Mirjana Ule v uvodnem tekstu zbornika zapiše:

»Ena izmed značilnosti razgibanosti visoke moderne je, da razširja krog rizičnih skupin mladih. Mladi, občutljivi za tveganja, ne prihajajo več samo iz tradicionalno podprivilegiranih socialnih slojev ali marginalnih skupin, čeprav so seveda ti bolj ogroženi.« (Ule, 2002:11)

Sodobna družba se mladim kaže kot družba kontrastov (mladi imajo na primer več možnosti za načrtovanje življenja, vendar je predvidljivost življenja manjša itd.); Uletova opozarja, da je bila takšna seveda tudi v preteklosti, vendar so kontrasti danes bolj ekstremni, tveganja, ki jih porajajo napačne odločitve in neuspehi, pa večja. Poleg tega je imel v preteklosti možnost izbire le manjši del mladih, torej tisti, ki so se nadalje izobraževali, življenja ostalih pa so bila že zgodaj »varno« determinirana. Še na eno spremembo opozarja – v 60' in 70' preteklega stoletja je spričo naraščajoče samozavesti mladih starše zajela moralna panika, danes pa so mladi tisti, ki so v paniki, in sicer v eksistencialni; Uletova v tem vidi hud poraz mladih. Mladi morajo biti danes bolj kot nekoč in neprestano fleksibilni, v nasprotnem primeru ne morejo vzdrževati ravnotežja med kontrasti:

»Čeprav bo gotovo veliko mladih našlo lastno pot v odraslo življenje, se zdi, da sedanja modernizacijska dogajanja spodbujajo oblikovanje dveh nasprotnojuočih si skupin mladih: zmagovalcev in poražencev.« (Ule, 2002:12)

Bolj konkretno o problemih mladostnikov spregovori skupaj z Metko Kuhar v publikaciji *Mladina 2000*, kjer beremo:

Mladost je življenjsko obdobje, ki prinaša ogromne razvojne in integracijske naloge. /.../ Zaradi težavnega soočanja s kompleksnim in vedno bolj dinamičnim ekonomskim in kulturnim okoljem prihaja do naraščanja »socialnih patologij«, kot so delinkventnost, jemanje mamil, sovražnost do tujcev, samomorilnost. Socialna tveganja niso enakomerno porazdeljena, ampak so bolj koncentrirana pri mladih iz neugodnih družinskih ozadij, iz manjšinskih skupin (npr. Romi), podeželskih območij ... (Ule in Kuhar, 2002:67)

Mladi so torej zaradi nujne oz. pričakovane poti proti vse večji odgovornosti oz. na poti v odraslost in neodvisnost zagotovo precej ranljivi; pred njimi so izzivi, ki jih lahko izkoristijo bodisi kot dobro priložnost bodisi se ujamejo v past bližnjic. Mladina je bržkone celo v navidezni samozavesti močno odvisna od zunanjih vplivov in vodljiva, v dobrem in slabem, zaradi česar se je konec koncev z njo treba in se je vredno ukvarjati. To so bržkone zaslutili tudi nekateri mladinski avtorji, detektirali adolescentske identitetne in druge probleme, na katere, kot rečeno, opozarjajo tudi sociologi, in so se lotili njihovega reflektiranja, bodisi iz prepričanja ali v želji, da bi (lahko) imelo njihovo pisanje na mlade bralce pozitiven vpliv (npr. kot preventiva) bodisi ker so v takšnih vsebinah zaslutili atrakcijo za mlade. Tako se torej pogosto, včasih prav angažirano, dotikajo aktualnih ali (vedno znova ali na novo) vznemirljivih družbeno-političnih tem, predvsem pa perečih tem iz bolj zasebne sfere mladostniškega življenja; kot takšni utegnejo zaznamovati dojemanje sveta marsikaterega mladostnika, nemara včasih vanj tudi posežejo, ga oblikujejo ali korenito preoblikujejo, zato zagotovo terjajo tudi analizo svoje specifične bralske publike, torej predvsem mladostnikov, ki so se znašli na prehodu med osnovnošolskim in srednješolskim izobraževanjem. Z namenom, da bi k obsežnemu korpusu »problemskih« romanov, ki so v naš literarni prostor (v

prevodih in kot izvirna dela) množično vstopili predvsem v zadnjih nekaj letih, pristopila z več zornih kotov, sem med učenci in dijaki dveh osnovnih šol in dveh gimnazij opravila anketo, ki bo poskušala pokazati branost tovrstne literature in mnenja samih mladostnikov o določenih segmentih »problemskih« romanov. Nanjo so pisno odgovarjali učenci osmih in devetih razredov devetletk, in sicer na osnovni šoli Ledina v Ljubljani in osnovni šoli Tabor v Logatcu ter gimnazijci prvih in drugih letnikov, na Šubičevi gimnaziji v Ljubljani in na gimnaziji Postojna.

2 Anketa, rezultati in analiza

Na anketo, na začetku katere je bilo sodelujočim seveda pojasnjeno (tudi s primeri), kaj »problemski« romani so, je odgovarjalo 223 osnovnošolcev in gimnazijcev, od tega 108 osnovnošolcev (61 iz osmih razredov in 47 iz devetih) in 115 gimnazijcev (54 iz prvih letnikov in 61 iz drugih); razdeljenih je bilo sicer 240 anket, vendar je bilo 17 vrnjenih neizpolnjenih ali nepopolno rešenih, zato v raziskavi niso bile upoštevane. Na tem mestu bodo predstavljeni skupni rezultati, torej rezultati, kakršne dajo vse ankete skupaj, ki naj zadostujejo za prvi vpogled, kasneje se seveda lahko ugotavlja in izračunava tudi bolj specifične korelacije.

1. Spol: a) m   b) ž

ad 1.: m = 35 %; ž = 65 %

2. *Ali ste že naleteli na kakšen roman, ki govori o katerem izmed naštetih (samomor, motnje hranjenja, smrt, invalidnost, vojna, nasilje, spolne zlorabe) ali drugih problemov?*

a) da
b) ne

ad 2.: a = 88 %; b = 12 %

Izkazalo se je, da samo 12 % anketiranih ne pozna omenjenih romanov; slednji z reševanjem ankete niso nadaljevali. Najbrž gre za mladostnike, ki so »slabi« bralci oz. pravilneje rečeno, slabi konzumenti literature nasploh, ki knjig v prostem času sploh ne berejo niti se o njih ne pogovarjajo z vrstniki, prijatelji ali doma. Šolska in gimnazijska berila pa, razen berila za sedme razrede osemletke in osme razrede devetletke *Dober dan, življenje*, v katerem naletimo na odlomke avtorjev, ki jih povezujemo tudi s »problemskimi« romani (npr. Vitan Mal), ne vsebujejo problemsko naravnanih odlomkov ali odlomkov iz »problemskih« romanov. Izbor knjig za domače branje in za Bralno značko pa je stvar samih učiteljev oz. mentorjev; predpisani sezname torej ne obstajajo, kar pomeni, da lahko dejansko računamo z dejstvom, da se nekateri mladostniki v teku izobraževanja ne srečajo s »problemskimi« romani. Na tem mestu še opomba k že omenjen seznamom, ki, predpisani, kot rečeno, za domače branje in Bralno značko ne obstajajo; namesto njih se mentorjem in učiteljem ponujajo t. i. pregledni in priporočilni sezname mladinskih knjig, ki jih vsako leto pripravljajo v Centru za mladinsko književnost in knjižničarstvo v knjižnici Otona

Župančiča v Ljubljani. V slednjih je med priporočenimi naslovi, ki jih je bilo v zadnjih letih med 45 in 60 (za primerjavo, celoletna bera v zadnjih letih sega od 500 do 700 knjižnih naslovov vsako leto), vsako leto izpostavljenih tudi nekaj »problemskih« romanov (od 4 do 8). Omenjeni številki sta sicer glede na veliko število tovrstnih romanov, ki pri nas vsako leto izidejo, majhni, kar priča o tem, da je kvantiteta v veliki prednosti pred kvaliteto, kar se seveda rado primeri pri pojavih – in knjige niso tu nobena izjema – ki postanejo popularni in modni.

3. *Kako ste prišli do takšnih knjig (obkrožite lahko več odgovorov)?*
- a) *v šoli, pri pouku slovenščine*
  - b) *v knjižnici ste ga po naključju povlekli s police*
  - c) *priporočili, prinesli ali podarili so vam ga starši ali drugi odrasli*
  - d) *zanj vam je povedal prijatelj/prijateljica ali sošolec/sošolka*

ad 3.: a = 22 %; b = 53 %; c = 15 %; d = 33 %

Anketiranci so največkrat do tovrstnih romanov prišli v knjižnici, pogosto tudi s pomočjo »ustnega sporočila«, torej v pogovorih s prijatelji in sošolci. 22 % anketirancev se je s tovrstnimi deli vendarle srečalo v šoli, pri pouku slovenščine. Iz tega lahko sklepamo, da gre bodisi za osmošolce, ki se edini tudi v berilu srečajo z nekaj avtorji (če že ne z zares problemsko naravnanimi odlomki) »problemskih« romanov, ob katerih utegnejo posamezni učitelji opozoriti na tovrstna dela, bodisi za učence in dijake učiteljev, ki problemske romane uvrstijo v sezname za domače branje (Bralne značke na tem mestu ne moremo upoštevati, ker spada med fakultativne vsebine). Najmanj pogosto anketirani za tovrstno literaturo izvejo preko staršev oz. drugih odraslih, kar je logično glede na to, da anketirani mladostniki (že) spadajo v starostno skupino, ki se rada odloča in izbira sama.

4. *Kako pogosto berete takšne knjige v prostem času?*
- a) *pogosto*
  - b) *redko*

ad 4.: a = 33 %; b = 67 %

Skoraj tretjina bralcev po »problemskih« romanih posega pogosto, kar vsekakor ni zanemarljiv podatek, saj priča o tem, da je tovrstna literatura med mladostniki dejansko priljubljena in brana.

5. *Kakšne knjige najrajši berete (obkrožite lahko več odgovorov)?*
- a) *detektivke in/ali kriminalke*
  - b) *fantastične zgodbe*
  - c) *ljubezenske*
  - d) *pustolovske*
  - e) *problemske*

ad 5.: a = 49 %; b = 15 %; c = 43 %; d = 38 %; e = 33 %

Mladostniki sicer najpogosteje posegajo po detektivkah in kriminalkah; gre za žanra, ki sta, sodeč po številu knjižnih naslovov, ki pri nas vsako leto izidejo, vselej solidno zastopana, skratka nekakšna stalnica, ki v vsakem obdobju najde svoj krog bralcev. Zanimiv in nekoliko presenetljiv pa je podatek, da se le 15 % anketiranih rado odloča za fantastične zgodbe, ki so bile s Harryjem Potterjem na čelu dolgo časa odločno na pohodu. Nemara gre takšen izid pripisati dejstvu, da so se mladostniki tovrstnega branja že nekoliko naveličali, vsekakor so zasičenost literarnega prostora s fantastično literaturo začutili nekateri ustvarjalci, ki že veselo pišejo parodije na tovrstne knjige in herojske junake (ena takšnih je na primer *Blart – Fant, ki ni hotel rešiti sveta* Dominica Barkerja).

6. *Se vam zdijo knjige, ki govorijo o različnih problemih napete?*

- a) *da*
- b) *ne*

ad 6.: a = 64 %; b = 36 %

Več kot polovici anketiranih se zdijo knjige s problemsko tematiko napete, takšno doživljanje pa nedvomno pripomore k branosti tovrstne literature, sploh, če upoštevamo, da so med knjigami, po katerih mladostniki najraje posegajo, detektivke in kriminalke, ki gradijo in temeljijo predvsem na suspenzu in (posledično) napetosti.

7. *Se vam zdijo knjige, ki govorijo o različnih problemih poučne?*

- a) *da*
- b) *ne*

ad 7.: a = 83 %; b = 17%

Kar 83 % anketiranih se zdijo knjige s problemsko tematiko poučne, kar pomeni, da jih dejansko doživljajo tako, kot jim jih ponujajo založniki, ki takšne knjige večkrat opremijo s spremnimi besedami zdravnikov, psihologov, socialnih delavcev in drugih strokovnjakov s področij, na katera posamezna knjiga posega, s čimer skorajda ukinjajo mejo med fikcijo in realnostjo oz. med leposlovjem in bolj strokovno, priročniško literaturo. Tovrstna literatura torej tudi s strani bralcev ni tretirana le kot razvedrilo, temveč tudi kot možen vir najrazličnejših informacij in možnost udobnega in varnega vpogleda v svet.

8. *Ali poiščete takšno knjigo, kadar imate sami kakšen problem, o katerem bi radi več izvedeli?*

- a) *da*
- b) *ne*

ad 8.: a = 24%; b = 76%

Kljub večinoma pritrdilnim odgovorom na vprašanje, ali se zdijo anketiranim »problemski« romani poučni, zgornja rezultata kažeta, da po njih zvečine ne segajo namensko, torej v konkretni situaciji, v kateri bi rabili pomoč oz.

kakšno informacijo, kar je seveda povsem pričakovano in razumljivo, saj gre konec koncev za fikcijo (nekaj tovrstnih zgodb je sicer napisanih tudi po resničnih zgodbah), ki sledi svoji notranji logiki (in na dobrodošle informacije v njej ne smemo in ne moremo računati tako kot v enciklopedijah, leksikonih, priročnikih in strokovni literaturi) in je lahko v pomoč kvečjemu, če je bila enkrat že prebrana in se je bralec kasneje ob konkretnem problemu zmožen spomniti in uporabiti kakšen drobec, dejstvo ali nemara zgolj vzdušje sebi oz. specifični situaciji v prid. Seveda pa moramo upoštevati, da so na zastavljeno vprašanje nikalno odgovarjali tudi vsi tisti, ki se še niso znašli pred resnejšim in usodnejšim problemom, v zvezi s katerim bi bili primorani iskati različne oblike pomoči.

9. *Ali poiščete takšno knjigo, kadar ima vaš prijatelj ali sorodnik kakšen problem, o katerem bi radi več izvedeli?*

- a) *da*
- b) *ne*

ad 9.: a = 21 %; b = 79 %

Glej zgornji komentar.

10. *Ali mislite, da leposlovne knjige lahko pomagajo pri reševanju problemov?*

- a) *da*
- b) *ne*

ad 10.: a = 50 %; b = 50 %

Čeprav se zdijo »problemski« romani kar 83 % anketiranih poučni, (le) polovica verjame, da bi utegnile biti leposlovne knjige dejansko v pomoč pri reševanju problemov v konkretnih življenjskih situacijah. »Le« je zgoraj v oklepaju zato, ker je polovica pritrdilnih odgovorov na zastavljeno vprašanje po drugi strani presenetljivo visok rezultat.

11. *Če ste na zgornje vprašanje odgovorili z da; kako?*

- a) *Včasih pomaga že samo to, da vem, da ima podoben problem še kdo drug.*
- b) *Pomaga, da problem bolj natančno spoznam, ker se mi potem ne zdi več tako grozno zapleten.*
- c) *V knjigi spoznam, na kakšne načine se na kak problem, ki ga ima literarni junak, lahko odziva okolica (sorodniki, drugi odrasli, vrstniki), kar mi je v pomoč.*
- d) *Če berem o kakšnem problemu, ki ga ima literarni junak, se o njem lažje pogovarjam, ker se lahko pretvarjam, da se pogovarjam o junaku iz knjige (in ne o sebi, prijatelju ali kom drugem).*

ad 11.: a = 26 %; b = 35 %; c = 39 %

Največ anketiranih vidi uporabno vrednost »problemskih« romanov v dejstvu, da bralcem lahko ponudijo neko situacijo, ki jo postopoma razčlenjujejo, pri čemer

utegne dobiti bralec realen (pogojno rečeno glede na to, da govorimo o fikciji, pa čeprav realistični) uvid v razmerja, vzvode, reakcije ipd., kar v resničnih situaciji zaradi vpletenosti, pristranskosti in prizadetosti največkrat ni mogoče. Le nekaj manj (35 %) anketiranih je odgovorilo, da jim pomaga, da določen problem bolj natančno spoznajo, pri čemer je treba seveda računati tudi z možnostjo, da je v tovrstnih knjigah obdelan površno in nerealno, da je npr. podcenjen ali predimenzioniran, kar ima lahko, če je vzeto za čisto resnico, celo negativne posledice; skratka, ostaja vprašanje (na tem mestu sicer irelevantno), ali se mladostniki, ki so pritrdili tej možnosti, tega zavedajo. Najmanj mladostnikov se je odločilo za prvo možnost, torej da jim pomaga dejstvo, da problem, s katerim se soočajo, v družbi sploh obstaja in da torej v svojih skrbih niso osamljeni. Ta možnost seveda pomeni najmanj radikalen »poseg« ali »podaljšek« leposlovja v konkretno življenje, anketirani torej domnevajo (ali si želijo!), da zmore tovrstna literatura v zasebna življenja svojih bralcev vendarle poseči tudi nekoliko bolj korenito oz. »odrešilno«, pa čeprav predvsem v obliki informacij, katerih prednost, ne glede na to, koliko držijo, je v očeh mladostnikov bržkone dejstvo, da so jim prinesene na pladnju, ne da bi se jim bilo potrebno kakorkoli izpostavljati. Četrte ponujene opcije, torej da bi o lastnem problemu spregovorili pod pretvezo, da se pogovarjajo o literarnem liku, zanimivo, ni videl kot opcije niti eden izmed anketiranih.

3 Sklep ali Nekaj zank za konec

K izvedbi pričujoče raziskave me je torej spodbudilo vse večje število »problemskih« romanov, ki v zadnjih letih izhajajo v našem literarnem prostoru; številčno sicer prevladujejo prevedena dela, kar je v skladu z dejstvom, da nasploh med izdanimi mladinskimi knjigami pri nas prevladujejo prevodi (v zadnjih nekaj letih je razmerje med izvirnimi deli in prevodi približno 40:60), kaže pa na to, da so domači založniki očitno tovrstni literaturi naklonjeni, bržkone tudi zato, ker so prepričani, da bo našla širok krog bralcev. Zanimalo me je torej, v kakšni meri mladostniki dejansko posegajo po »problemskih« romanih in kako doživljajo tovrstne knjige, ki so v kontekstu ostalih knjig oz. žanrov mladinske literature nekoliko specifične zato, ker se nam ob branju večkrat vsiljuje misel, da so na meji med leposlovjem in poučno literaturo oz. so poučno leposlovje ali to vsaj želijo biti. Bržkone bi bil zato še najbolj primeren termin za takšen nabor knjig »poučno orientirano leposlovje«.

Anketa, ki je bila izvedena med mladostniki v starostnem razponu, kakršnega knjižničarji predvidevajo za potencialne bralce mladinskih romanov, je pokazala, da so mladostniki z njimi dobro seznanjeni, da približno tretjina bere »problemske« romane pogosto, da se jim zdijo napeti, še bolj pa poučni, polovica anketiranih meni, da takšne knjige lahko dejansko pomagajo pri reševanju problemov in na vprašanje kako, v največjem številu odgovarjajo, da s predstavitvijo problema in njegovo razčlenbo (odziv okolice in bližnjih ipd.). Takšni rezultati kažejo, da mladostniki »problemske« romane berejo za razvedrilo, vendar hkrati v njih vidijo tudi priročen in zanimiv vir informacij, ki utegne priti prav tudi v vsakdanjem življenju in celo v izjemnih življenjskih situacijah. Takšna branja dejansko potrjujejo delo (tistih) avtorjev, ki priznavajo, da takšne knjige pišejo z namenom, ki presega zgolj željo ugajati, zabavati ali kratkočasiti. Izkaže se, da so takšni avtorji

večkrat bodisi iz stroke, ki ima za svoj predmet preučevanja obravnavano tematiko bodisi imajo delovne izkušnje na področju, ki se ga v knjigi lotijo, ali pa se dajo o njem vsaj temeljito poučiti. A ne vsi, in prav iz že omenjenega »mejnega« položaja »problemske« literature izhaja problem njenega razumevanja oz. upoštevanja, če ne celo tudi vrednotenja, saj bralec ne more vedno zatrdno vedeti, ali nekaj, kar je v zgodbi podano kot dejstvo, drži ali je netočno (izmišljeno). »Nedistancirana« branja, pri katerih je kot preverjena in potrjena resnica razumljeno (tudi) vse tisto, kar to ni, pa seveda utegnejo biti zavajajoča; vendar pa je to že drugo poglavje, o katerem velja spregovoriti kdaj drugič.

Literatura

Josipa Bašič, 2002: The youth and the risks to their development. V: Blanka Tivadar in Polona Mrvar (ur.): *Flying over or falling through the cracks?: young people in the risk society*. Prevod Olga Vukovič et al. Ljubljana: Office for Youth of the Republic of Slovenia. 160–165.

Igor Radeka, 2002: Holistic education: lending efficacious support to youth in a society at risk. V: Blanka Tivadar in Polona Mrvar (ur.): *Flying over or falling through the cracks?: young people in the risk society*. Prevod Olga Vukovič et al. Ljubljana: Office for Youth of the Republic of Slovenia. 258–260.

Darko Štrajn, 2002: Social bonds and the future. V: Blanka Tivadar in Polona Mrvar (ur.): *Flying over or falling through the cracks?: young people in the risk society*. Prevod Olga Vukovič et al. Ljubljana: Office for Youth of the Republic of Slovenia. 247–252.

Mirjana Ule, 2002: Young people in the risk society. V: Blanka Tivadar in Polona Mrvar (ur.): *Flying over or falling through the cracks?: young people in the risk society*. Prevod Olga Vukovič et al. Ljubljana: Office for Youth of the Republic of Slovenia. 11–18.

Mirjana Ule, Metka Kuhar, 2002: Sodobna mladina: izziv sprememb. V: Vlado Mihelj (ur.): *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; Maribor: Aristej (Zbirka Juventa). 39–77.